

היחס לחולה הסופני בדין העברי

הערה: אדם שנמצא בקומה חי לכל דבר ועניין, להאיץ את מותו נחשב הריגה.

א. המצב החוקי

א.1. המצב החוקי קודם חוק החולה הנוטה למות

המחוקק קבע 2 מינוחים לחולה סופני:  
חולה נוטה למות - התחלת חייו לא תעלה על 6 חודשים.  
חולה בשלב סופי - התחלת חייו לא תעלה על שבועיים.

1. "בכל אחד מן המקרים המנויים להלן יראו אדם כאילו גרם למותו של אדם אחר, אף אם מעשהו או מחדלו לא היו הגורם התכוף ולא היו הגורם היחיד למותו של האחר... במעשהו או במחדלו החיש את מותו של אדם הסובל ממחלה או מפגיעה שהיו גורמות למותו גם אילו לא מעשהו או מחדלו זה".

סעיף 309 (4) לחוק העונשין, תשל"ז - 1977

2. "חולה סופני זכאי למות בכבוד ועל פי עיקרי השקפת עולמו ואמונתו, וככל שהדבר אפשרי, בנוכחות אדם שהמטופל רצה בו, והרופא המטפל והמוסד הרפואי יסייעו לו במימוש זכותו זו, וימנעו כל דבר העלול לפגוע בכבודו".  
סעיף 10 להצעת חוק זכויות החולה, תשנ"ב - 1992

הערה: ס' זה לא נכנס לחוק, הסדר שלילי - המתת חסד.

א.2. חוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו

1. (א) חוק זה בא להסדיר את הטיפול הרפואי בחולה הנוטה למות (6 חודשים) תוך איזון ראוי בין ערך קדושת החיים, לבין ערך אוטונומיה הרצון של האדם והחשיבות של איכות החיים.

יש מספר שיקולים שיש לאזן ביניהם:

1) החיים הם ערך שיש להגן עליו.

2) אוטונומיה של חיי האדם.

3) איכות החיים.

(ב) חוק זה מבוסס על ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ועל עקרונות יסוד בתחום המוסר, האתיקה והדת.

סעיף 1 לחוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו - 2005

2. בקביעת הטיפול הרפואי בחולה הנוטה למות, מצבו הרפואי, רצונו ומידת סבלו הם השיקולים הבלעדיים.  
סעיף 2 לחוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו - 2005

3. חזקה על אדם שהוא רוצה להוסיף לחיות, אלא אם כן הוכח אחרת; לא הוכח אחרת מעבר לכל ספק סביר - יש לנטות לטובת הרצון להוסיף לחיות.

סעיף 4 לחוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו - 2005

הערה: ישנה חובה להושיט עזרה, ואם הניצול מתנגד שאציל אותו?

חוק לא תעמוד על דם רעך - השאלה תהיה האם החוק עומד בפיקסת ההגבלה, אם כן אזי אני מלאתי את חובתי.

4. אין בהוראות חוק זה כדי להתיר עשיית פעולה, אף אם היא טיפול רפואי, המכוונת להמית, או שתוצאתה, קרוב לוודאי, היא גם גרימת מוות, בין שהיא נעשית מתוך חסד וחמלה ובין שלא, ובין לבקשת החולה הנוטה למות או אדם אחר ובין שלא.

סעיף 19 לחוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו - 2005

הערה: המבחן מבחינה משפטית תהיה כוונתו של הרופא.

5. אין בהוראות חוק זה כדי להתיר עשיית פעולה, אף אם היא טיפול רפואי, שיש בה סיוע להתאבדות, בין שהיא נעשית מתוך חסד וחמלה ובין שלא, ובין לבקשת החולה הנוטה למות או אדם אחר ובין שלא.

סעיף 20 לחוק החולה הנוטה למות, ה'תשס"ו - 2005

6. אין בהוראות חוק זה כדי להתיר הפסקת טיפול רפואי רציף בחולה הנוטה למות, העלולה להביא למותו, בין שהוא בעל כשרות ובין אם לאו; ואולם מותר להימנע מחידוש טיפול רפואי רציף, שנפסק שלא במכוון או שלא בניגוד להוראות כל דין וכן מותר להימנע מחידוש טיפול רפואי מחזורי, והכל בכפוף להוראות סימן ג'.  
סעיף 21 לחוק החולה הנוטה למות, היתשס"ו - 2005

הערה: טיפול רציף (החולה קרע את הצינור, הפסקת חשמל, הסתיים בלון חמצן) ניתן להימנע מחידוש הטיפול.  
טיפול מחזורי (דיאליזה) אסור להפסיק את הטיפול.  
המבחן בטיפול רציף - אם הוא רציף ואם לא הופסק בכוונה.

7. על הרופא האחראי לגרום לכך שיעשה כל שניתן כדי להקל על כאבו וסבלו של חולה הנוטה למות, אף אם הדבר כרוך בסיכון סביר לחייו של החולה, לרבות באמצעות תרופות, משככי כאבים או באמצעים פסיכולוגיים, סיעודיים וסביבתיים, והכל על פי עקרונות נאותים של טיפול מקל, ובהתאם לתנאים ולהסדרים הנוהגים, מעת לעת, במערכת הבריאות בישראל, ובכפוף לרצון החולה הנוטה למות, בהתאם להוראות חוק זה ובהתאם להוראות חוק זכויות החולה.  
סעיף 23 לחוק החולה הנוטה למות, היתשס"ו - 2005

נועד להקל על סבלו של החולה

## ב. פסיקה

1. "לפי החוק בישראל, צוואה מחיים, אף לביצוע אותנטיה פאסיבית בלבד, ספק אם היא בעלת תוקף משפטי מחייב".

ע"א 88 / 506 יעל שפר, קטינה, נ' מדינת ישראל, פד"י מ"ח (1) 87, 134

2. צוואה מכוונת להורות הוראות לאחר מותו של אדם ואין היא יכולה להיות מכוונת למה שיעשה בו בחייו".  
המ' 92 / 759 מרים צדוק נ' בית האלה בע"מ, פס"מ נ"ב (2) 485, 486

3. פס"ד לובסקי - בעליון נקבע כי היא לא במצב סופני ולא ניתן להרעוב אדם למוות, בשולי פס"ד העליון הפנה קריאה למחוקק להסדיר את הנושא ולאחר מכן קמה וועדת שטרסברג שניסחה את חוק החולה הנוטה למות. לא ניתן להפסיק מכשיר הזנה.

הערה: האם ניתן להבדיל בדין העברי בין מעשה אקטיבי למעשה פסיבי?

## ג. משפט עברי

ג. מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה ובאת לפני רבי יוסי בן חלפתא. אמרה ליה: רבי, הזקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של ניוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משקה ואני מבקשת להיפטר מן העולם. אמר לה: מה מצוה את למודה לעשות בכל יום? אמרה לו: למודה אני אפילו יש לי דבר חביב אני מנחת אותו ומשכמת לבית הכנסת בכל יום. אמר לה: מנעי עצמך מבית הכנסת שלשה ימים זה אחר זה, הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה, לכך אמר שלמה אשרי אדם שומע לי וגוי מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים.

ילקוט שמעוני, דברים, פרשת עקב רמז תתע"א

תרגום: צריך לבדוק את הכוונה - אם מדובר במעשה אקטיבי זה דבר פסול, אולם אם מדובר במחדל אין בזה פסול - מותר לגרום למוות של אדם בדרך סבילה ולא מעשה פעיל.

ד. ההוא יומא דנח נפשיה דרבי, גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי, ואמרי: כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי, ידקר בחרב. סליקא אמתיה דרבי לאיגרא, אמרה: עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי, יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים. כיון דחזאי כמה זימני דעייל לבית הכסא, וחלץ תפילין ומנח להו וקמצטער, אמרה: יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים. ולא הוו שתקי רבנן מלמיבעי רחמי, שקלה כוזא שדייא מאיגרא [לארעא], אישתיקו מרחמי ונח נפשיה דרבי.

כתובות ק"ד, א

תרגום: במידה והחולה מתיישר בימיו האחרונים מותר להתפלל שייסוריו יפסיקו. כאן יש את אלמנט הכאב והסבל לעומת מקור ג'.

הדין העברי מקדש את החיים ורואה בהם כערך שאסור לקפח, וכתוצאה מהאיסור נובע האיסור להתאבד, לקרב את מותו של אדם שחיי אינם חיים.

ה. ויאמר שאול לנושא כליו שלוף חרבך ודוקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה. (התאבדות)

שמואל א, לא, ד

תרגום: שאול התאבד בעזרת הנער העמלקי והיחס למעשה שאול הוא שלילי - נסיבות מיוחדות.

1. אף אם יבוא אליהו ויאמר שלא היה לו לאדם (שנרצח) חיים אלא שעה או רגע, מכל מקום התורה לא חילקה בין הורג ילד שיש לו לחיות כמה שנים לבין הורג זקן בן מאה.

מנחת חנוך, מצוה ל"ד

תרגום: גם אם יבוא אליהו וייקבע שמישהו גוסס עדיין חייו שווים למישהו שרק נולד, אין הבדל בין ילד לזקן.

ת. וכן בשאלו בן קיש שאמר לנערו: שלוף חרבך ודוקרני בה וכו'. תלמוד לומר: 'אך', שאם ירא אדם שמה יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון, שיכול להרוג את עצמו. ויש אומרים: שאול שלא ברשות חכמים עשה".

בעלי התוספות, בראשית ט', ה'

תרגום: שאול התאבד בסיטואציה של מלחמה וההשלכות של נפילתו בשבי הצדיקו את מעשה ההתאבדות. לציין במבחן את מקור י"ב אחרי מקור זה.

ט. ואמר רבה: זרק תינוק מראש הגג ובא אחר וקבלו בסייף - פלוגתא (= מחלוקת) דרי יהודה בן בתירא ורבנן, דתניא: הָכוּהוּ עֶשְׂרֵה בְּנֵי אָדָם בְּעֶשְׂרֵה מְקֻלוֹת, בֵּין בֵּבַת אַחַת בֵּין בִּזָּה אַחַר זֶה - כּוֹלֵן פְּטוּרִין, ר' יהודה בן בתירא אומר: בזה אחר זה - האחרון חייב, מפני שקירב מיתתו.

בבלי, בבא קמא כ"ו, ב

תרגום: מחלוקת בין חכמים: יש האומרים שאם יתנפלו עליו עשרה כולם פטורים כי לא ניתן לדעת מי קירב אותו למותו, מאידך רבי יהודה בן בתירא אומר שהאחרון חייב כי המכה האחרונה היא זו שגרמה למותו.

י. מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וסי"ת (= ספר תורה) מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בסי"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושל אום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וסי"ת עמי, מי שמבקש עלבונה של סי"ת הוא יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להן: גליון נשרפין ואותיות פורחות. אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש! אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. אמר לו קלצטונירי (=חייל רומי): רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו: הן. השבע לי! נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה: רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש קונה עולמו בכמה שנים.

בבלי, עבודה זרה י"ח, א

תרגום: הסחת גורם המונע את התהליך הטבעי של המוות, מותר לפי ההלכה. רבי חנינא בן תרדיון הוא עלה על מוקד וסירב לבקשת תלמידיו לפתוח את פיו ולזרז את המוות כיוון שאסור לקצר את חייו של אדם במעשה. ונשאלת השאלה מדוע הסכים להותיר לחייל הרומי ליטול את הספוג וכתוצאה מכך להגדיל את האש, זאת כיוון שהספוג היה "גורם מעכב" לתהליך הטבעי של המוות ולכן רבי חנינא הסכים להסירו. הערה: מותר = עדיף. הערה נוספת: הדין העברי שולל לקיחת חייו במעשה.

י"ב. גבי רבי חנינא בן תרדיון, דאיתא ... יסוריו היו ללא נשוא, ועלה על כן על לב תלמידיו להשיא לו עצה שיפתח פיו ותכנס בו האש וימות במהרה. אבל רבי חנינא בן תרדיון לא שעה לעצתם ופסק מולם את פסוקו לאמר: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. ופסוקו זה הלכה פסוקה היא לנו. ומזה נוכל להבין החרדה הגדולה שחרוד חרד דהעי"ה כלפי הגר העמלקי ודיבר אתו נמרצות: איך לא יראת לשלוח יד לשחת את משיח ה', וחרץ דינו למות ואמר לו: דמך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה', וצוה לאחד מן הנערים לפגוע בו ולהמיתו (שמו"ב א - י"ד ט"ו). ולכאורה, הא עשה זאת לפי בקשתו ותחנותיו של שאול המלך שאחזתו השבץ, ועוד בנימוק נוסף, טרם שיהרגוהו ויתעוללו בו הפלשתים?, אבל לפי האמור מיושב שפיר, כי גם במצב הגרוע ביותר שהאדם נמצא בחייו וכל עוד בו נשמתו, אין גם להאדם הזה בעצמו כל רשות לקצר ולהפסיק נשמת - חייו. וכך מצאתי ברלב"ג שמבאר באמת בכזאת, שלכן צוה דוד להרגו אע"פ שעשה זה ברצון שאול ובקשתו, מפני שזה כהאומר לחבירו חבול בו וחבל בו, כמו שהתבאר בגמ', כ"ש בהמתת מלך, ואין במצות המלך ממה שתפטרנה בזה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ע"ש. ומהמעשה הנ"ז של שאול נלמד עוד ביותר על כן, שאפילו זה שנוטה למות נמצא במצב כזה שאילו יעשה בעצמו זאת לקצר חייו לא יחשב לו זאת לעון של מאעלי"ד = מאבד עצמו לדעת = מ"מ כשמבקש מאחרים לעזור לו בכך אסור לשמוע לו. כי הרי כידוע העלו חז"ל כי במסיבות ששאול המלך היה נמצא בו לא נחשב לו זה אשר לקח את החרב ונפל עליה וקירב את מיתתו לעון של מאעלי"ד (ע"ין ב"ר פל"ד אות י"ט, ורד"ק שמו"א ל"א - י"ד, ובי"י בטיי"ד ס"י קנ"ז בב"ה וביש"ש ב"ק פ"ח ס"י נ"א עיי"ש), ובכל זאת לגר העמלי/העמלקי/ ששמע לו לעזור לו בכך העלו לו כאילו רצחו נפש. (ג) מהאמור נלמד בק"ו שלא מועיל שום נתינת רשות של החולה לקרב מיתתו, יהיה באיזה מצב של יסורים לי"ע שיהיה. באשר גם הוא בעצמו מוזהר ג"כ ועומד על כך.

שו"ת ציץ אליעזר חלק י' סימן כה ד"ה פרק ו

דן בשאלה מדוע הוציאו את דוד הנער להורג ומציע את מבחן התוצאה לפיו אין הבדל בין מעשה למחדל, גם מחדל מהווה מעשה פסול ובעוד שאת שאלה היה ניתן להצדיק כיוון שאיבד עצמו לדעת אין תירוץ זה חל על הנער. הערה: לאדם אסור לפגוע בעצמו וגם לצד ג' אסור לבצע פגיעה באדם אחר אף על פי שהתיר זאת.

**ט"ו. אחד ההורג את הבריאה או את החולה הנוטה למות, ואפילו הרג את הגוסס - נהרג עליו.**

**שם,** הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק כ, ז

**כ"א. הגוסס, הרי הוא כחי לכל דבר.** אין קושרין לחייו ... ואין מעמצין עיניו עד שתצא נפשו. וכל המעמץ עם יציאת הנפש, הי"ז שופך דמים. ואין קורעין ולא חולצין ... עד שימות. ואין פותחין עליו בצדוק הדין, עד שתצא נפשו. **שולחן ערוך,** יורה דעה סימן שלט סעיף א

תרגום: קובע את העיקרון שגוסס הרי הוא כחי לכל דבר. סופני, צמח זה לא גוסס, כל דבר שמזרז את מותו נחשב לשופך דמים.

**כ"ב.** ולי נראה דמותר (=להסיר המלח) דהא, מאין יבוא המלח על לשונו? צריך לומר כמ"ש בסי' א להרחיק מיתתו, ואין משימין מלח על לשונו כדי שלא ימות. **ע"כ נמצא שמתחילה לא עשו כהוגן,** שהיה המלח על לשונו, ולכן מותר ליקח המלח מעל לשונו, רק בנחת שלא יזיזנו אבר.

**בית לחם יהודה,** שולחן ערוך, שם

תרגום: רבי יהודה עייש מסביר את ההיגיון מאחורי דבריו של רבי משה איסרליש בכך ששואל מהיכן הגיע המלח על לשונו של החולה? הרי מישהו שם את המלח על לשונו והרי אסור לעכב את המוות הטבעי ולכן מותר להסיר את המלח. לדוגמה מכונת הנשמה - ישנם 2 מצבים (לבדוק למה משמשת מכונת הנשמה):

1. כאשר היא מתפקדת כגורם תומך לעבור תקופה קשה ואז אסור להתנתק.
  2. כאשר מחברים את החולה כדי לעכב את המוות ואז מותר לנתק.
- צריך לבדוק מה תפקידה של מכונת הנשמה.
  - כלל זה לא חל על הזנה, כיוון שאסור להרעב אדם למוות.

**כ"ג.** הגה: וי"א דאין חוצבין לו קבר אע"פ שאינו עמו בבית, עד אחר שימות (ריב"ש סימן קי"ד). אסור לחצוב שום קבר להיות פתוח עד למחר שלא יקברו בו המת באותו היום, ויש סכנה בדבר (רבינו ירוחם בשם הרי"י החסיד ז"ל). וכן אסור לגרום למת שימות מהרה, כגון מי שהוא גוסס זמן ארוך ולא יוכל להפרד, ז' אסור להשמט הכר והכסת מתחתיו, מכח שאומרין שיש נוצות מקצת עופות שגורמים זה וכן לא יזיזנו ממקומו. וכן אסור לשום מפתחות ב"ה תחת ראשו, כדי שיפרד. **אבל אם יש שם דבר שגורם עכוב יציאת הנפש, כגון שיש סמוך לאותו בית קול דופק כגון חוטב עצים או שיש מלח על לשונו ואלו מעכבים יציאת הנפש, מותר להסירו משם, דאין בזה מעשה כלל, אלא שמסיר המונע** (הכל בהגהת אלפסי פרק אלו מגלחין).

**שולחן ערוך,** הגה, יורה דעה, סימן של"ט, א

תרגום: אם אתה עושה פעולות מסוימות לגופו של הגוסס אינה גורם למוות באופן ישיר. אם אותו גוסס לא מסיים את חייו כי יש גורם מעכב מותר להסירו ואפילו לא לשים מראש.

**כ"ה.** ובאינשי כה"ג שהרופאים מכירין שא"א לו להתרפאות ולחיות, ואף לא שיחיה כמו שהוא חולה בלא יסורין אבל אפשר ליתן לו סמי רפואה להאריך ימיו כמו שהוא נמצא עתה ביסורין, אין ליתן לו מיני רפואות אלא יניחום כמו שהם, **כי ליתן להם סמי רפואה שימות עי"ז וכן לעשות איזה פעולה שיגרום לקצר אפילו לרגע אחת הוא בחשיבות שופך דמים, אלא שיהיו בשב ואל תעשה, אבל אם איכא סמי מרפא שיקילו היסורין ולא יקצרו אף רגע מחייו צריך לעשות כשעדיין אינו גוסס.**

שו"ת אגרות משה, חלק חו"מ, ב' סימן ע"ג